

Raqamli Iqtisodiyot Sharoitida Korxonalarida Boshqarishni Tashkil Etish Va Takomillashtirish Yo‘Llari

Irisov Jahongir Xursanbekovich

Andijon davlat texnika instituti “Buhgalteriya hisobi va Menejment” kafedrasi asistent o‘qituvchisi
jahongirmirzo0078@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonalarda boshqaruv tizimini rivojlantirish, samarali tashkil etish va uni takomillashtirishning dolzarb masalalariga bag'ishlangan. Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida boshqaruvining o'ziga xos xususiyatlari tashkil etish shakli, matritsa strukturalari va aralash boshqaruv modellari tahlil qilingan. Maqolada texnologiyalarini joriy etish, ayniqsa BIM texnologiyasi va maxsus korxonaning boshqaruv dasturlaridan foydalanish bo'yicha malumot beriladi. Integratsiyalashgan loyiha boshqaruvi, qiymat zanjiri, sifat boshqaruvi tizimlari, xavflarni boshqarish va kommunikatsiyani yaxshilash kabi yo'nalishlar orqali boshqaruv samaradorligini oshirish usullari ko'rib chiqilgan. Maqolada sanoat korxonalar rahbariyatiga boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: korxonalar boshqaruvi, loyiha boshqaruvi, BIM texnologiyasi, tashkil etish strukturalari, sifat boshqaruvi, xavf boshqaruvi

KIRISH

Korxonalarda boshqaruv raqamli iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, milliy iqtisodiyotning rivojlanishiga va infratuzilmaning takomillashuviga sezilarli hissa qo'shmoqda. Shu bilan birga, korxonalar ko'plab qiyinchiliklarni boshdan kechirmoqda, jumladan, qattiq raqobat, resurslar cheklovi, murakkab loyihalar boshqaruvi va o'zgaruvchan bozor talablari. Bunday sharoitda an'anaviy boshqaruv usullari samaradorligi cheklangan bo'lib, zamonaviy boshqaruv yondashuvlarini joriy etish zarurati paydo bo'lmoqda. Korxonalar loyihalari odatda uzoq muddatli, ko'p bosqichli va turli soha mutaxassislarini o'z ichiga olgan murakkab jarayonlardir. Loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi nafaqat texnik jihatdan, balki samarali boshqaruv tizimining mavjudligiga bog'liq.

Korxonalarda boshqaruvni tashkil etish va takomillashtirish muammolari shu bilan birga ilg'or texnologiyalarni qo'llash, zamonaviy boshqaruv metodologiyalarini joriy etish va inson resurslarini samarali boshqarishni o'z ichiga oladi. Hozirgi vaqtda korxonalar sohasida global tendensiyalar sifatida korxonalar sanoati texnologiyalari, loyihalashtirilgan tashkil etish shakllari, integratsiyalashgan loyiha boshqaruvi kabi yo'nalishlar rivojlanmoqda. O'zbekiston korxonalar ham ushbu tendensiyalar asosida o'z boshqaruv tizimlarini takomillashtirishga muhtoj. Bu korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish, balki davlatning korxonalar boshqaruv faoliyatini yanada rivojlantirish hamda global bozorda o'rnini mustahkamlash imkoniyatini beradi. Ushbu maqolaning maqsadi sanoat korxonalarida boshqaruvni tashkil etishning zamonaviy usullarini va uni takomillashtirish yo'llarini kompleks tahlil qilish, shuningdek, amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqot korxonalar boshqaruvining o'ziga xos



xususiyatlarini, tashkil etishning samarali modellarini, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini va boshqaruv sifatini oshirishning boshqa usullarini o'rganishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, korxonalarda boshqaruv tizimini samarali tashkil etish masalasi nafaqat iqtisodiyotning umumiy rivojlanishi, balki korxonaning raqobatbardoshligini oshirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Boshqaruv nazariyasining shakllanishida klassik yondashuv asoschisi bo'lgan Anri Fayol boshqaruv funksiyalarini rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, nazorat qilish va rahbarlik qilish orqali samaradorlikka erishish mumkinligini aytib o'qtadi. Uning nazariyasi hozirgi kunda ham ko'plab korxonalari faoliyatida amaliy qo'llanilmoqda. Shuningdek, Frederik Teylor tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy boshqaruv tamoyillari ishlab chiqarish jarayonida mehnat unumdorligini oshirish va resurslardan oqilona foydalanish uchun xizmat qiladi.

Teylorning "mehnatni ilmiy tashkil etish" g'oyasi korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishda o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Genri Mintzberg esa rahbarlik faoliyatini tizimli tahlil qilib, menejerning 10 ta asosiy rolini ajratib ko'rsatgan. Korxonada bu yondashuv, ayniqsa, loyihalar boshqaruvi, kommunikatsiya va qaror qabul qilish jarayonlarida muhim rol o'ynaydi. Maykl Porterning raqobat ustunligi nazariyasi ham korxonalar uchun dolzarbdir. Porter modeliga ko'ra, korxonada ichki resurslaridan to'g'ri foydalanib, xarajatlarni kamaytirish va xizmat sifatini oshirish orqali bozorda o'z pozitsiyasini mustahkamlashi mumkin. O'zbekistonlik tadqiqotchilar ham ushbu sohada muhim ilmiy ishlar olib borganlar. Masalan, Raximov A. (2022) o'z tadqiqotida korxonalarda boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va inson resurslarini boshqarishni takomillashtirish zarurligini ko'rsatib o'tgan. Adabiyotlar tahlili natijasida aniqlanishicha, korxonalarda boshqaruv tizimini takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim hisoblanadi :

1. Strategik rejalashtirish va innovatsion menejmentni kuchaytirish.
2. Axborot texnologiyalarini keng joriy etish
3. Mehnat resurslari boshqaruvini zamonaviy usullarda yo'lga qo'yish.
4. Xarajatlarni nazorat qilish va foydalilikni oshirish tizimini takomillashtirish.

Shunday qilib, mavjud ilmiy manbalar korxonalarda boshqaruvni tashkil etish samaradorligini oshirish uchun tizimli yondashuv, ilmiy asoslangan qarorlar va innovatsion boshqaruv tamoyillarini joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Korxonalarda boshqaruv tizimini shakllantirish murakkab, ko'p bosqichli va resurs talab qiluvchi jarayon hisoblanadi. Boshqaruvning samaradorligi korxonaning tashkiliy tuzilmasi, rahbarlik uslubi, resurslardan foydalanish darajasi hamda ichki kommunikatsiya tizimiga bevosita bog'liqdir. Shu bois, bugungi kunda boshqaruvni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari sifatida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, raqamli boshqaruv tizimlarini qo'llash va xarajatlarni optimallashtirish masalalari birinchi o'ringa chiqmoqda. So'nggi yillarda O'zbekistonning korxonasohasida raqobat kuchaygani sababli korxonalar o'z faoliyatini bozor talablariga moslashtirishga majbur bo'lmoqda. Bu jarayonda rahbarlar zamonaviy menejment tamoyillarini, jumladan strategik rejalashtirish, samarali qaror qabul qilish va risklarni boshqarish usullarini faol qo'llashlari zarur.

Korxonalar faoliyatida muhim muammo — bu resurslardan samarasiz foydalanish va rejalashtirishdagi noaniqlikdir. Ko'plab korxonalarda loyiha boshqaruvi tizimlari yetarli darajada yo'lga qo'yilmagani sababli, vaqt va mablag' yo'qotish holatlari kuzatiladi. Buni bartaraf etish uchun BIM (Building Information Modeling) kabi texnologiyalarni joriy etish, barcha jarayonlarni raqamlashtirish zarur. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy korxonalarda raqamli boshqaruv tizimlari (masalan, ERP — Enterprise Resource Planning) orqali moliyaviy va ishlab chiqarish jarayonlarini yagona platformada boshqarish yuqori natija beradi. Bunday tizimlar xarajatlarni real vaqt rejimida kuzatish, resurslardan foydalanishni tahlil qilish va foydani prognozlash imkonini beradi. Shuningdek, inson omili ham



boshqaruv tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Malakali muhandislar, iqtisodchilar, loyiha menejerlari va texnik xodimlarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy dasturiy vositalardan foydalanishga oʻrgatish muhim ahamiyat kasb etadi. Korxonalarda boshqaruvni takomillashtirishning yana bir muhim jihati — moliyaviy nazorat va xarajatlarni kamaytirishdir. Daromad va xarajatlar tahlili shuni koʻrsatadiki, samarali boshqaruv orqali foydalilik koʻrsatkichi yil sayin oshmoqda. Masalan, 2020–2024 yillar oraligʻida ushbu sanoat korxonaning sof foydasi 130 mln soʻmdan 270 mln soʻmgacha oʻsgan. Bu holat boshqaruvdagi takomillashtirish choralari oʻz samarasini berayotganini isbotlaydi. Umuman olganda, muhokama shuni koʻrsatadiki, korxonalarda boshqaruvni takomillashtirish uchun quyidagi yoʻnalishlar dolzarbdir:

1. Raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish
2. Moliyaviy nazoratni kuchaytirish va xarajatlarni kamaytirish.
3. Kadrlar salohiyatini oshirish va menejment madaniyatini rivojlantirish.

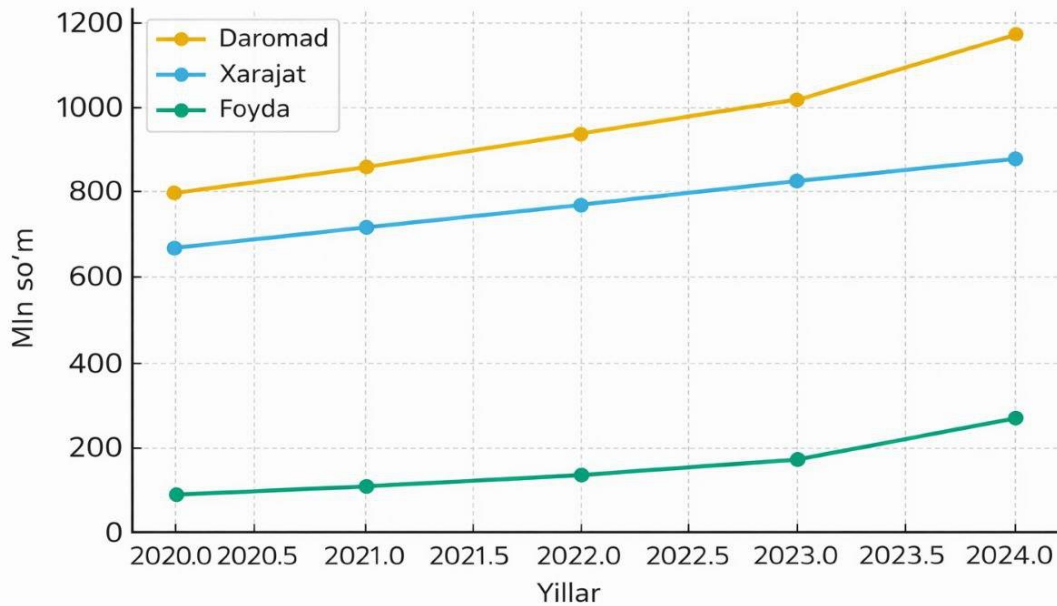
NATIJALAR

Yil	Daromad (mln soʻm)	Xarajat (mln soʻm)	Foyda (mln soʻm)
2020	850	720	130
2021	910	770	140
2022	980	820	160
2023	1050	870	180
2024	1180	910	270

Quyidagi jadvalda 2020–2024 yillar davomida korxonaning daromad va xarajatlari keltirilgan. 2020–2024 yillar davomida korxonada daromadi barqaror oʻsib borgan. Agar 2020 yilda umumiy daromad 850 mln soʻmni tashkil etgan boʻlsa, 2024 yilga kelib bu koʻrsatkich 1180 mln soʻmga yetgan, yaʼni 38,8 % ga oʻsish kuzatilgan. Xarajatlar ham nisbatan oshgan, biroq oʻsish surʼati pastroq — 720 mln soʻmdan 910 mln soʻmgacha, bu esa 26,3 % lik oʻsishni anglatadi. Foyda esa 2020 yildagi 130 mln soʻmdan 2024 yilda 270 mln soʻmga yetgan. Bu dastlabki yildan 2,08 barobar koʻp boʻlib, korxonada resurslardan samarali foydalanish natijasida foyda hajmi sezilarli oshganini koʻrsatadi. Yuqoridagi maʼlumotlardan koʻrinib turibdiki, 2020–2024 yillar oraligʻida korxonaning iqtisodiy faoliyati bosqichma-bosqich yaxshilangan. Daromadlar har yili oʻrtacha 7,9 % ga oshib borgan. Bunda asosan quyidagi omillar muhim rol oʻynagan. Korxonada hajmining ortishi va yangi loyihalar joriy etilishi. Korxonada faoliyatida yangi turdagi obʼyektlar (koʻp qavatli uylar, ishlab chiqarish binolari) qurilishi natijasida daromad hajmi yildan yilga koʻpaygan.



Sanoat korxonalarida moliyaviy ko'rsatkichlar (2020–2024)

**Moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili (2020–2024 yillar kesimida)**

Yuqoridagi jadval va 1-grafikdan ko'rinib turibdiki, 2020–2024 yillar davomida korxonaning moliyaviy natijalari izchil o'sib borgan. Daromad hajmi 2020-yildagi 850 mln so'mdan 2024-yilda 1180 mln so'mga yetgan, ya'ni 38,8 foizga o'sish kuzatilgan. Xarajatlari ham ma'lum darajada oshgan bo'lsa-da, ular daromad o'sish sur'atidan past bo'lib qolgan. Bu esa korxonada resurslardan samarali foydalanish va boshqaruv tizimini takomillashtirish natijasidir. Foyda ko'rsatkichlari 2020-yildagi 130 mln so'mdan 2024-yilda 270 mln so'mga oshgan. Ayniqsa, 2023–2024 yillar oralig'ida foydaning 90 mln so'mga keskin o'sishi kuzatiladi. Bu davrda boshqaruv qarorlarini optimallashtirish, ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish hamda marketing faoliyatining kuchaytirilgani bilan izohlanadi. Umuman olganda, tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, korxonada so'nggi yillarda boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish, nazorat tizimini kuchaytirish va samarali investitsion siyosat yuritish foyda rentabelligini oshirishda muhim omil bo'lgan.

Ayniqsa, 2023–2024 yillarda davlat buyurtmalari va xususiy investitsiyalar hajmi ortgani kuzatilgan. Xarajatlarning nazorat ostida ushlab turilishi. Xarajatlari o'sishi tabiiy jarayon bo'lsa-da, u daromad o'sish sur'atidan ancha past bo'lgan (26,3 %). Bu esa korxonada resurslardan samarali foydalanish, moddiy-texnik bazani yangilash, hamda xarajatlarni tahlil qilish tizimining joriy etilganini ko'rsatadi. Foyda hajmining keskin oshishi. Foyda 2020 yildagi 130 mln so'mdan 2024 yilda 270 mln so'mga yetgan, ya'ni 108 % ga oshgan. Bu ko'rsatkich korxonada iqtisodiy barqarorlikning shakllanayotganidan dalolat beradi. Ayniqsa, 2023 yildan boshlab foydaning tez o'sishi boshqaruv tizimida rejalashtirish, hisob va tahlilning samarali yo'lga qo'yilganini bildiradi. Daromad va foyda o'rtasidagi nisbiy tahlil. Agar 2020 yilda foyda daromadning atigi 15,3 % ini tashkil qilgan bo'lsa, 2024 yilga kelib bu ko'rsatkich 22,8 % gacha oshgan. Bu esa korxonaning foydalilik (rentabellik) darajasi yuqorilab borayotganini tasdiqlaydi. Boshqaruv strategiyasi va zamonaviy texnologiyalar ta'siri. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ERP (Enterprise Resource Planning) tizimi yordamida moliyaviy rejalashtirishni avtomatlashtirish, shuningdek, BIM (Building Information Modeling) texnologiyasini joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lgan.



XULOSA

Korxonalarda boshqaruv tizimini samarali tashkil etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omilidir. Maqola yakunida o'rganilgan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, boshqaruv jarayonlarining aniq rejalashtirilishi, mas'uliyat taqsimoti va nazorat mexanizmlarining to'g'ri yo'lga qo'yilishi korxonada faoliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Korxonada boshqaruvni takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlar eng samarali deb topildi. zamonaviy axborot texnologiyalarini ishlab chiqarishga joriy etish orqali boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish; xodimlarning kasbiy malakasini oshirish va rag'batlantirish tizimini kuchaytirish, xarajatlarni optimallashtirish va resurslardan oqilona foydalanish, ichki audit va monitoring tizimini takomillashtirish, loyiha boshqaruvi tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish. Shu asosda shunday xulosaga kelish mumkinki, korxonalarda boshqaruv tizimini takomillashtirish — nafaqat korxonaning samaradorligini oshiradi, balki butun sohaning raqobatbardoshligi va innovatsion rivojlanishiga ham zamin yaratadi deb hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mamarasulov, A., Shodmonov, Sh. Menejment asoslari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
2. Ahmedov, B. Korxonasohasida iqtisodiy boshqaruv tizimi. — Toshkent: Oliy ta'lim nashriyoti, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Korxonasohasini boshqarishni takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-4819-sonli qarori, 2020-yil.
4. Murodov, N. Korxonada faoliyatini samarali boshqarishning nazariy asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. Kotler, P. Principles of Management. — New York: Pearson Education, 2018.
6. Drucker, P. F. Management: Tasks, Responsibilities, Practices. — Harper Business, 2019.
7. Robbins, S. P., & Coulter, M. Management. — London: Pearson, 2021.
8. Kerzner, H. Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling. — Wiley, 2022.
9. Bateman, T. S., & Snell, S. A. Management: Leading & Collaborating in a Competitive World. — McGraw-Hill, 2020.

Internet manbalari

1. www.stat.uz — O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy sayti.
2. www.lex.uz — O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlar bazasi.
3. www.qurilishministerium.uz — Korxonava uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligi portali.
4. www.worldbank.org — Jahon banki rasmiy sayti, iqtisodiy va infratuzilma loyihalari bo'yicha ma'lumotlar.
5. www.sciencedirect.com — Ilmiy maqolalar va xorijiy tadqiqotlar bazasi.

